

Ks. prof. dr hab. Andrzej Anderwald
Katedra Teologii Fundamentalnej, Dogmatycznej i Ekumenizmu
Instytut Nauk Teologicznych Uniwersytetu Opolskiego
ul. Drzymały 1a
45-342 Opole
Mail: anderw@uni.opole.pl; tel. 774424020
ORCID 0000-0001-5932-9845

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ Ks. mgr-lic. Wojciecha Prawdy,

pt. *Personalistyczno-znakowa chrystologia fundamentalna* ks. prof. Mariana Ruseckiego (Lublin 2022, ss. 250)

Dla refleksji teologicznofundamentalnej zawsze ważne pozostaną zagadnienia chrystologiczne. W zakres tych zagadnień dobrze wpisuje się projekt badawczy podjęty przez ks. mgr-lic. Wojciecha Prawdę związany z problematyką koncepcji chrystologii fundamentalnej, a szczególnie, sposobem prowadzenia badań nad kwestią uzasadniania wiarygodności objawienia Bożego, osoby i dzieła Jezusa Chrystusa. U podstaw realizacji projektu jest rzetelne zapoznanie się Doktoranta z fundamentalnoteologiczną myślą ks. profesora Mariana Ruseckiego (1942-2012), jednego z głównych twórców lubelskiej szkoły teologii fundamentalnej. Zważywszy na bogactwo naukowego dorobku lubelskiego teologa należy z uznaniem przyjąć odwagę Doktoranta podjęcia się takiego zadania, jak również podjęty trud opracowania tego niełatwego i szerokiego zagadnienia. W polskiej literaturze teologicznej i fundamentalnoteologicznej mało jest opracowań, zmierzających do całościowego opracowania dorobku naszych rodzimych teologów w aspekcie koncepcji uprawianej przez nich teologii czy oryginalnych metod badawczych (wyjątek stanowią dosyć wszechstronne opracowania – najczęściej realizowane w formie prac magisterskich, rzadziej doktoratów – twórczości Cz.S. Bartnika, abpa A. Nossola, W. Hryniewicza czy S.C. Napiórkowskiego). To tego typu opracowań dołącza dojrzałe studium ks. mgr-lic. Wojciecha Prawdy zrealizowane pod kierunkiem ks. dra hab. Jacentego Masteja, prof. KUL w Instytucie Teologii Fundamentalnej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

1. Ocena konstrukcji i założeń pracy

Konstrukcja pracy nie budzi najmniejszych zastrzeżeń, jest spójna i logiczna. Doktorant nie tylko zbiera zagadnienia szczegółowe z twórczości M. Ruseckiego powiązane z jego personalistyczno-znakową chrystologią fundamentalną, zawarte w kilkunastu artykułach, książkach (w tym szczególnie w *Traktacie o Objawieniu*), ale próbuje skonstruować mapę problemową właściwą dla uzasadnienia stosowanej przez niego w teologii fundamentalnej metody badawczej określanej jako personalistyczno-

znakową. Trzeba widzieć tu konkretny wysiłek Doktoranta związany z potrzebą analizy wielu różnych wypowiedzi M. Ruseckiego z zakresu chrystologii fundamentalnej pod kątem ich personalistyczno-znakowej struktury.

Struktura pracy obejmuje cztery rozdziały. W rozdziale pierwszym zostaje ukazany personalistyczno-znakowy charakter objawienia Boga we wcielonym Synu Bożym. Rozdział drugi prezentuje personalistyczno-znakowe rozumienie działalności Jezusa Chrystusa na przykładzie Jego nauczania o królestwie Bożym i działalności taumaturgicznej. Rozdział trzeci zawiera prezentację wydarzeń misterium paschalnego odczytywanych w kluczu osobowo-znakowym. Natomiast w rozdziale czwartym zostaje podjęta kwestia chrystyczności Kościoła w perspektywie personalistyczno-znakowej na podstawie analizy, takich zagadnień szczegółowych jak: geneza Kościoła, jego misterium i struktura, urzeczywistnianie się Kościoła oraz personalistyczny charakter znaków wiarygodności Kościoła. Struktura rozprawy zasługuje na pozytywną ocenę. Orientację w rozkładzie materiału ułatwia czytelny i szczegółowy podział na rozdziały i punkty. Jednoznaczne są sformułowania tytułów poszczególnych jednostek, rzetelne wprowadzenia. Tytuły punktów i podpunktów nie wykraczają poza ramy treściowe wyznaczone głównymi tytułami (zob. s. 14, 250).

Tak określony korpus pracy został otoczony niezbędnymi w rozprawie naukowej elementami. Kolejno są to: poprawnie opracowany *Wstęp* (s. 3-15). Można w nim wyróżnić dwie części. Pierwsza wprowadzająca, dotyczy założycieli lubelskiej szkoły teologii fundamentalnej, ich głównych dzieł i wypracowanych przez nich oryginalnych metod badawczych. Doktorant wymienia twórców szkoły w osobach, takich teologów, profesorów KUL jak: ks. Edward Kopeć, ks. Czesław Stanisław Bartnik, ks. Stanisław Nagy i ks. Marian Rusecki, którzy są głównymi inspiratorami personalistycznego ukierunkowania podejmowanych w lubelskim ośrodku naukowym badań (s. 3), jak również właściwego szkole uprawiania teologii fundamentalnej w łączeniu traktatów chrystologicznego i eklezjologicznego (s. 3-7). Natomiast część druga *Wstępu* zawiera założenia metodologiczne rozprawy. Doktorant najpierw dokonuje charakterystyki stosowanej przez M. Ruseckiego w badaniach chrystologicznych metody personalistyczno-znakowej. Poprawnie prezentuje elementy składowe tej metody, bazujące, z jednej strony na zaaplikowanej przez M. Ruseckiego teorii znaku dla eksplikacji treści chrystologicznych (s. 9), a z drugiej na czynnikach właściwych dla metody personalistycznej (s. 11). Dobrze określa *novum* tak określonej metody, wyrażające się w łącznym zastosowaniu przez M. Ruseckiego kategorii osobowych i znakowych, a co pozwala „całościowo i spójnie zaprezentować zarówno zagadnienia chrystologiczne, jak i eklezjologiczne” (s. 12). *Wstęp* zawiera również jasno postawiony problem badawczy „jak wypracowana przez profesora [Ruseckiego] metoda personalistyczno-znakowa została zastosowana w obszarze chrystologii fundamentalnej?” (s. 11) oraz cel „zaprezentowanie personalistyczno-znakowej chrystologii fundamentalnej ks. prof. Mariana Ruseckiego” (s. 11). Cel ten jest konsekwentnie realizowany i przypominany przy podejmowaniu kolejnych zagadnień szczegółowych, co jest dobrze uzasadnione we wprowadzeniach (s. 16-17, 71-72,

113-114, 170-172) i zakończeniach (s. 70, 111-112, 167-169, 216) poszczególnych rozdziałów. Przypomnienie celu stanowi również punkt wyjścia dla rozważań podsumowujących rozprawę (s. 219).

Nie budzi zastrzeżeń opis zastosowanej w pracy dwustopniowej metody badawczej. Doktorant jasno opisuje kolejne kroki badawcze: „W pierwszym etapie zebrano i poddano analizie publikacje M. Ruseckiego pod kątem opracowanych przez niego zagadnień chrystologicznofundamentalnych. [...] W drugim etapie dokonana została systematyzacja i prezentacja poglądów Ruseckiego pod kątem przyjętego tematu pracy” (s. 15). Opis badań dobrze oddaje właściwą dla teologii fundamentalnej złożoną metodę badań.

Treść rozprawy pokazuje, że Doktorant dobrze orientuje się w obszernym materiale. Przedstawiane poglądy badanego lubelskiego teologa podpierane są licznymi odnośnikami, nie tylko do jego dzieł, ale również do znaczących teologów z różnych obszarów językowych. To odwoływanie się do starszych dzieł obcojęzycznych z lat pięćdziesiątych, sześćdziesiątych czy siedemdziesiątych rodzi pytanie o celowość takiego zabiegu. Z zapisu bibliograficznego trudno jednoznacznie odczytać, czy Doktorant pragnie jedynie wskazać na teologów, którzy inspirowali myśl M. Ruseckiego, czy też sam dotarł do ich poglądów (np. s. 36 [przypis = p. 70], 101 [p. 114], 103 [p. 123], 104 [p. 126], 105 [p. 128], 109 [p. 139], 176 [p. 15], 186 [p. 53]). Czasem zapis bibliograficzny wyraźnie wskazuje, że chodzi jedynie o wskazanie innych teologów (np. s. 86 [p. 52, p. 54], 97 [p. 98], 107 [p. 135], czy szczególnie 187 [p. 57]). I tak dla jasności wskazanych przykładowo przypisów należałoby ujednoczyć i poprawić niejasne odniesienia.

W *Zakończeniu* (s. 219-225) Doktorant umiejętnie podsumowuje opracowane treści, ukazując rezultaty badań, będące wynikiem analiz przeprowadzonych w poszczególnych rozdziałach (220-223). Po czym raz jeszcze, w przejrzysty sposób wylicza główne osiągnięcia pracy (s. 224) ujawniając dar syntezy. A zatem cel podjętego zadania badawczego został zrealizowany – prezentacji zastosowania przez M. Ruseckiego metody personalistyczno-naukowej w chrystologii fundamentalnej. W *Zakończeniu* Doktorant wyraźnie wskazuje również na oryginalność myśli M. Ruseckiego, widoczną szczególnie w rozumieniu i zastosowaniu kategorii znaku (s. 221), jak również łączenia faktu chrystologicznego z tematyką eklezjologiczną (s. 222). Raz jeszcze w zwięzłej formie powraca również teologicznofundamentalny aspekt rozprawy, wyrażający się w jej powiązaniu z kwestią uzasadniania wiarygodności nadprzyrodzonego charakteru chrześcijaństwa przez wykazanie boskich roszczeń Jezusa Chrystusa, jak również w analizie samych znaków wiarygodności Kościoła. Trafnie oddana została istota, ważnej dla teologii fundamentalnej, argumentacji o charakterze semejologicznym z jej poszerzeniem o wymiar osobowy. Poprawne posługiwanie się tą argumentacją jest dziś istotne i pomocne w promocji chrześcijaństwa, Kościoła, jego szczególnej roli w społeczeństwie. Umiejętne stosowanie kategorii znaku i osoby daje możliwość precyzyjnego wyrażania złożonej rzeczywistości religijnej chrześcijaństwa, co jest szczególnie ważne w kontekście poglądów relatywizujących wyjątkowość chrześcijaństwa, pluralistycznej teologii religii, usiłujących zrównać chrześcijaństwo z innymi religiami, ale również w kontekście irracjonalnych ataków na chrześcijaństwo (Kościoł),

usiłujących obarczyć go odpowiedzialnością za wszelkie zło w świecie. Całość zamyka wskazanie na obszary dalszych badań mających na celu doprecyzowanie pojęć w dziedzinie personalizmu i semiotyki, czy też ujęcia w aspekcie personalistyczno-znakowym całego faktu eklezjologicznego (s. 225).

W końcowej części rozprawy został umieszczony *Wykaz skrótów* (s. 226-227) i *Bibliografia* (s. 228-249). Wykaz skrótów można było ograniczyć jedynie do dwóch utworzonych przez Doktoranta, dla dwóch opracowań zbiorowych (s. 226 – SCC i s. 227 – ViCh). Pozostałe wymienione w wykazie skróty można było pominąć, nadmieniając jedynie, iż wszystkie używane w pracy skróty są zgodne z wykazem skrótów zawartym w tomie wstępnym Encyklopedii Katolickiej KUL (1993). *Bibliografia* została przejrzysto podzielona na cztery części (Pismo Święte i dokumenty Magisterum Ecclesiae, literatura podstawowa, opracowania i literatura pomocnicza). Ta ostatnia zawiera wiele dawnych obcojęzycznych pozycji, do których odwoływał się ks. Marian Rusecki w swoich pracach, a które jedynie punktowo są przytaczane przez Doktoranta w przypisach. Taki zabieg rodzi podejrzenie o sztuczne powiększanie i tak obszernej już bibliografii. Podobną wątpliwość budzi przytaczanie w ramach literatury podstawowej wszystkich prac M. Ruseckiego. Czy nie należało ograniczyć się do wskazania na pozycje, gdzie prace te zostały już w całości zebrane (zob. I.S. Ledwoń, K. Kaucha, Z. Krzyszkowski, J. Mastej, A. Pietrzak (red.), *Scio cui credidi. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Mariana Ruseckiego w 65. rocznicę urodzin*, Lublin 2007, s. 9-35; L. Skóra, *Bibliografia prac ks. prof. dr. hab. Mariana Ruseckiego*, Warszawa 2019), a wymienić jedynie prace powiązane bezpośrednio z realizowanym zadaniem badawczym. Tym bardziej, że taką bazę źródłową wprost wskazał Autor we *Wstępie* (s. 12).

Wykazane powyżej zasadnicze formalne walory rozprawy, mimo wskazanych zastrzeżeń, dają solidną podstawę do pozytywnej oceny metodologicznych założeń rozprawy oraz metateoretycznych uwag na temat oryginalności metod badawczych stosowanych przez lubelską szkołę teologii fundamentalnej, ze szczególnym zwróceniem uwagi na warsztat metodologiczny ks. Mariana Ruseckiego.

2. Ocena merytorycznej wartości pracy

Zasadniczy trzon pracy stanowi analiza tekstów ks. Mariana Ruseckiego w perspektywie postawionego problemu badawczego. W rozdziale I (s. 16-70) Doktorant, prezentuje personalistyczno-znakowy charakter objawienia we wcielonym Synu Bożym. Rozważania rozpoczyna od ogólnej przedstawienia rozumienia objawienia w koncepcji personalistyczno-znakowej. Po czym przeprowadza analizę odpowiednio dobranych zagadnień szczegółowych, takich jak: figury i prorocstwa Starego Testamentu zapowiadające Mesjasza; źródła potwierdzające historyczność Jezusa z Nazaretu; zagadnienia boskiej świadomości Jezusa z Nazaretu wrażliwej się w jego postawach oraz tytułach chrystologicznych. Doktorant poprawnie dobrał zagadnienia szczegółowe, jak również dobrze uchwycił, już w paragrafie wstępnym, rozwój myśli M. Ruseckiego na przykładzie jego koncepcji

objawienia Bożego (s. 26). Przeprowadzone analizy poprawnie ukazują, na podstawie materiału źródłowego, właściwą dla M. Ruseckiego optykę personalistyczno-znakową w przedstawianiu problematyki objawiania w Jezusie Chrystusie. Choć w odniesieniu do rozważań nad historycznością Jezusa z Nazaretu pojawiają się pytania: o konieczność szczegółowego opisywania przez Doktoranta dawnych teorii podważających historyczność Jezusa (s. 39-40, p. 81), jak również samych świadectw za historycznością (s. 41-44). Na tle dominujących w rozdziale pierwszym rozważań ukazujących wydarzeniowo-misteryjny wymiar osoby Jezusa Chrystusa, trudno także zgodzić się z oceną Doktoranta: „Rusecki dosyć mało uwagi poświęcił zagadaniu relacji: Jezus historii – Chrystus wiary” (s. 69). Wydaje się, że cały układ treści, np. takich prac lubelskiego profesora jak: *Traktat o Objawieniu; Pan zmartwychwstał i żyje. Zarys teologii rezurekcyjnej, czy sposób opracowania hasła – Historyczność Jezusa Chrystusa* (LTF, s. 509-521) dotyczy wspomnianego zagadania i wskazuje na właściwe jego rozwiązanie.

W rozdziale drugim (s. 71-112) Doktorant prezentuje personalistyczno-znakowe rozumienie działalności Jezusa Chrystusa na podstawie analizy dwóch kwestii: proklamacji przez Jezusa orędzia o królestwie Bożym jako rzeczywistości osobowej objawionej i spełnionej przez znaki oraz Jego taumaturgicznej działalności. Trafność doboru tych zagadnień dla ukazania personalistyczno-znakowego charakteru działalności Jezusa nie budzi wątpliwości. Obydwie kwestie, szczególnie cudotwórcza działalność Jezusa, zajmują istotne miejsce w twórczości lubelskiego teologa. Tej ostatniej Doktorant poświęca aż dwa paragrafy: *Cuda jako osobowe znaki Boga* (s. 85-95) i *Personalistyczno-znakowe aspekty funkcji cudu* (s. 95-110). Jednak brak jasno określonego kryterium takiego podziału rodzi zapytania: (1) czy wprowadzony podział nie dokonuje rozbicia w mówieniu o cudotwórczej działalności Jezusa; (2) czy aspekt personalistyczno-znakowy, dobrze ukazany przez Autora, nie pozwala na połączenie treści tych dwóch paragrafów; (3) czy dokonany podział nie prowadzi do nadmiernego wyeksponowania zagadnień z zakresu teorii cudu-znaku (s. 85-90) i historii rozwoju znakowej koncepcji cudu (s. 92-93), które nie wiążą się wprost z realizowanym celem badawczym i można je, bez szkody dla przeprowadzonych analiz, pominąć.

W rozdziale trzecim (s. 113-169) Doktorant podejmuje się odczytania wydarzeń misterium paschalnego w kluczu osobowo-znakowym. Najpierw przedstawia staurologiczno-rezurekcyjną świadomość Jezusa Chrystusa. Należy docenić troskę o precyzję języka naukowego, wyrażoną w eksplikacji użytego terminu „świadomość rezurekcyjna” (s. 113-114). W toku prowadzonych analiz w perspektywie relacji Jezusa do krzyża Doktorant przekonująco argumentuje za posiadaniem przez Jezusa zarówno świadomości staurologicznej jak i rezurekcyjnej. Jasno ukazane zostają powiązania zachodzące pomiędzy wydarzeniem krzyża a wydarzeniem zmartwychwstania, które zakłada personalistyczno-znakowa chrystologia M. Ruseckiego. Ze względu na rangę wydarzenia zmartwychwstania Jezusa Chrystusa dla chrześcijaństwa Doktorant słusznie podjął się szczegółowej analizy, w osobnych paragrafach, dwóch kwestii: wykazania personalistyczno-znakowego rozumienia zmartwychwstania w świetle nowotestamentalnych świadectw paschalnych (s. 136-152), jak również

personalistycznego wymiaru znaków zmartwychwstania – pustego grobu i chrystofanii (s. 152-167). W prowadzonych rozważaniach dobrze udaje mu się wykazać, właściwą dla myśli chrystologicznej M. Ruseckiego, konsekwencje w posługiwaniu się kategoriami osoby i znaku oraz komplementarnego ujmowania wymiarów wydarzeniowego i zbawczego misterium zmartwychwstania.

W rozdziale czwartym (s. 170-218) Doktorant, w nawiązaniu do wcześniej przytoczonych racji przemawiających za koniecznością łączenia w teologii fundamentalnej traktatu chrystologicznego z eklezjologicznym, przedstawia w optyce personalistyczno-znakowej zagadnienie chrystyczności Kościoła. Dobrze uzasadniona zostaje konieczność zajęcia się tym zagadnieniem i jego związek z realizowanym celem badawczym (s. 170-171). Doktorant najpierw dokonuje ukazania personalistycznego wymiaru genezy Kościoła. Następnie udziela odpowiedzi na charakterystyczne dla lubelskiego teologa pytanie o osobową naturę Kościoła – kim jest Kościół. Po czym poprawnie poddaje analizie urzeczywistnianie się Kościoła w perspektywie personalistyczno-znakowej. W końcowej części rozdziału (s. 196-216) podejmuje się analizy osobowych znaków wiarygodności Chrystusowej wspólnoty. Kwestia ta często podejmowana przez M. Ruseckiego jest szczególnie ważna w kontekście współczesnych wyzwań stawianych wobec Kościoła, jak również wobec tendencji redukcjonistycznych zmierzających do kwestowania Jego bosko-ludzkiej natury i odczytywania tylko w kategoriach instytucji. Doktorant poprawnie dokonuje analizy i prezentacji, wychodzących poza klasyczne *via notarum* (s. 206-212), znaków wiarygodności Kościoła, dzięki którym odbiorca może w lepiej rozpoznać wspólnotę Chrystusową i z moralną pewnością uznać bosko-ludzki charakter Kościoła. Przekonywująco udaje mu się wskazać na personalistyczny charakter znaków wiarygodności Kościoła (s. 215), które tylko jako takie, skutecznie można odnosić do Kościoła jako osobowej wspólnoty, zjednoczonej z osobą Jezusa Chrystusa. Należy docenić dostrzeżenie i podjęcie obecnego w myśli M. Ruseckiego zagadnienia chrystyczności Kościoła, które pozornie zdaje się wykraczać poza zakres tematów właściwych chrystologii fundamentalnej. Podjęte w tym rozdziale rozważania jawią się jako szczególnie ważne w kontekście troski o wiarygodność Kościoła dziś.

W ocenie merytorycznej wartości rozprawy należy podkreślić, iż nie tylko we wprowadzeniach, ale i treści poszczególnych rozdziałów, znajdujemy wyraźne odniesienie do personalistyczno-znakowej metody badawczej zastosowanej przez M. Ruseckiego w chrystologii fundamentalnej. To świadczy, że Doktorant nie traci w swych analizach pojętego celu rozprawy. Dobrze zredagowane są wprowadzenia do rozdziałów, ukazujące kolejno podejmowane kroki badawcze. Należy pochwalić także zdolność Doktoranta do syntezy, która jest widoczna zarówno we wprowadzeniach, jak i zakończeniach. Na uznanie zasługują także solidne zakończenia poszczególnych paragrafów. O ile we *Wstępie* wspomniani zostali twórcy lubelskiej szkoły teologii fundamentalnej – mistrzowie i naukowcy rówieśnicy ks. M. Ruseckiego, o tyle zabrakło mi, choćby tylko wspomnienia, współczesnych kontynuatorów jego metody badawczej, tworzących dziś lubelską szkołę teologii fundamentalnej czy powiązanych ze środowiskiem naukowym KUL.

Rozprawa doktorska ks. W. Prawdy stanowi wartościowy przyczynek w tworzeniu integralnych koncepcji chrystologii fundamentalnej. Autorowi udało się, od strony formalnej, dokonać syntezy oryginalnej myśli chrystologicznej M. Ruseckiego w perspektywie zastosowanej przez niego metody badawczej, a od strony materialnej, ukazać na przykładzie dobranych zagadnień szczegółowych boską świadomość Jezusa Chrystusa. Mimo przytoczonych kwestii problematycznych (w znaczeniu dyskusyjnych), oceniam pozytywnie merytoryczną wartość studium ks. Wojciecha Prawdy. Pytania do dyskusji, które rodzą się po lekturze rozprawy. (1) W czym tkwi aktualność i wartość zastosowania przez ks. prof. Mariana Ruseckiego w chrystologii kategorii osoby i znaku w wyrażaniu złożonej rzeczywistości religijnej?; (2) Dlaczego Doktorant zdecydował o zastosowaniu podziału (zob. rozdz. II, 2.2. i 2.3.) w prezentacji taumaturgicznej działalności Jezusa z Nazaretu? (3) Co Doktorant ma dokładnie na myśli, pisząc w podsumowaniu do rozdz. III: „Natomiast w opracowaniu kwestii chrystofanii paschalnych lubelski teolog podkreślał, że semejotyczne i symboliczne ich prezentowanie holistycznie oddaje naturę zjawień Zmartwychwstałego, podczas których w uwielbionym ciele manifestuje się Jego bóstwo” (s. 168); (4) Nawiązując do sformułowanego w *Zakończeniu* postulatu: „Ukazana w pracy perspektywa rysuje potrzebę dalszych badań rozciągających się na całość faktu eklezjologicznego ujmowanego w aspekcie personalistyczno-znakowym” (s. 225). Jakie problemy badawcze, poza wymienionymi już w rozdziale IV, należałoby podjąć w ramach eklezjologii fundamentalnej? Jakie tematy są już dziś podejmowane przez współczesnych kontynuatorów metody badawczej ks. prof. Mariana Ruseckiego, przedstawicieli lubelskiej szkoły teologii fundamentalnej?

3. Ocena poprawności języka i redakcyjnej strony pracy

Każde dzieło ludzkie poddane jest prawu niedostatków. Recenzent jako obserwator urzędowy ma obowiązek je wypatrzyć, domagać się korekty, zwłaszcza jeśli dzieło, albo jego partie miałyby ukazać się drukiem, do czego w przypadku omawianej rozprawy zachęcam. Należy podkreślić, iż redakcja pracy jest staranna. W poszczególnych rozdziałach bardzo rzadko zauważa się błędy literowe (por. s. 86 [p. 52], 145, 173 [p. 6], 187 [p. 56], 243), co świadczy o staranności opracowania. Język rozprawy jest jasny, rzeczowy, komunikatywny i precyzyjny. Wydruk i obróbka techniczna tekstu są poprawne. Bibliografia i przypisy zostały wykonane prawidłowo zgonie z metodą przecinkowo-kropkową (choć rzadko spotykaną w pracach powstających w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim).

W sprawie *Bibliografii*, obok wymienionych już uwag dotyczących sposobu przywoływania w przypisach starszej literatury obcojęzycznej, zasadnym byłoby uzupełnienie opisu bibliograficznego w pracach tłumaczonych na język polski o osobę tłumacza. Doktorant bowiem konsekwentnie (poza jednym wyjątkiem, s. 88 [p.63]), pomija osobę tłumacza. Do pracy tej rangi co rozprawa doktorska powinno również zostać dołączone szersze streszczenie w języku angielskim wraz ze kluczowymi słowami. Zabieg taki zwiększa możliwość dostrzeżenia podjętej tematyki przez badaczy spoza obszaru języka polskiego.

Wątpliwość budzi konieczność wprowadzania do przypisów dodatkowych informacji. Spora jest liczba rozbudowanych przepisów (rozdz. I: p. 10, 81, 96, 106, 117; rozdz. II: p. 29, 92, 94, 116; rozdz. III: p. 7, 19, 81, 88, 93, 112, 180, 193, 197; rozdz. IV; p. 1, 8, 32, 35, 149). Wydaje się, że pominięcie zawartych w nich informacji nie tylko nie doprowadzi do merytorycznego zubożenia treści rozprawy, ale przyczyni do jeszcze większej przejrzystości. Ewentualne przeredagowanie rozbudowanych przypisów wydaje się ważne, gdyby rozprawa miała ukazać się drukiem, do czego zachęcam Autora, ze względu na solidnie zrealizowane zadanie badawcze, promujące dorobek naukowy i oryginalne koncepcje teologiczne zasłużonego dla polskiej teologii fundamentalnej teologa.

4. Wniosek końcowy

Badając rozprawę pod kątem metodologicznym i merytorycznym, uważam iż jest ona przykładem rzetelnie opanowanego rzemiosła wymaganego na tym etapie rozwoju naukowego. Doktorant na stosunkowo obszernym materiale potrafił dokonać analizy, a następnie syntezy, która ukazuje jego zdolność do samodzielnych przemyśleń oraz formułowania poprawnych opinii i wniosków.

Rozprawa doktorska ks. mgr-lic. Wojciecha Prawdy spełnia wszelkie warunki merytoryczne i formalne określone w *Ustawie o stopniach naukowych* z dnia 14 marca 2003. Stawiam wniosek o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. prof. dr hab. Andrzej Anderwald

Opole, 3.06.2022